

УДК 373.1

ДО ВИВЧЕННЯ ЛІРИКИ Б. ЧОБАН-ЗАДЕ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 10-ИЙ КЛАС

Ситченко А.Л., д. пед. н.,
професор, проректор з науково-педагогічної роботи
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті висвітлюються методичні аспекти вивчення ліричної творчості кримськотатарського поета Бекира Чобан-заде. Визначаються образи і мотиви його поезій «У тихім татарському степу» та «Дунай розлився». Автор пропонує здійснювати аналіз ліричного твору через його поетичну форму, сприйняття якої приводить до осягнення ідейної спрямованості вірша. Розкривається внесок поета у справу духовного відродження свого народу.

Ключові слова: кримськотатарська література, ліричний герой, художній паралелізм, образи і мотиви творчості, порядок розумових дій, поет-громадянин.

В статье освещаются методические аспекты изучения лирического творчества крымскотатарского поэта Бекир Чобан-заде. Определяются образы и мотивы его поэзий «В тихой татарской степи» и «Дунай разлился». Автор предлагает осуществлять анализ лирического произведения через его поэтическую форму, восприятие которой ведет к постижению идейной направленности стихотворения. Раскрывается роль поэта в деле духовного возрождения своего народа.

Ключевые слова: крымскотатарская литература, лирический герой, художественный параллелизм, образы и мотивы творчества, порядок умственных действий, поэт-гражданин.

Sytchenko A.L. TO LEARNING LYRIK B. CHOBAN-ZADE IN THE SCHOOL COURSE OF CRIMEAN TATAR LITERATURE. GRADE 10

The methodical aspects of the study of lyrical creativity of the Crimean Tatar poet Bekir Choban-Zade revealed in the article. The images and motives of his poetries “In the quiet Tatar steppe” and “The Dnipro overflowed” revealed. The author proposes to carry out the way of analysis of the lyrical work through its poetic form, the perception of which leads to the comprehension of the ideological orientation of the poem. The contribution of the poet to the case of cultural wealth of his nation revealed.

Key words: Crimean Tatar literature, lyrical hero, artistic parallelism, images and motives of art, order of mental actions, citizen-poet.

Постановка проблеми. Функціонування кримськотатарської школи зумовлює потребу не лише в програмному забезпеченні викладання предметів, а й наукових дослідженнях, які поглиблюють уявлення вчителів та учнів про зміст матеріалу, що вивчається, та особливості методики його викладання. Особливо це стосується вивчення кримськотатарської літератури, яка недостатньо досліджена як у літературознавчому, так і в методичному аспектах. Таке становище пояснюється тривалим проживанням кримськотатарської спільноти на чужині, в Середній Азії, й тільки із поверненням на Батьківщину почалося духовне відродження етносу, тісно пов'язане з розвитком національної освіти і науки.

Від початку XXI ст. з'являється низка критичних матеріалів про кримськотатарську літературу [1–5], в яких подаються: збірник творів, складених за останні 12 століть [9]; огляд поезії 20-х рр. минулого століття [8]; розкриваються етичні ідеали прози 60–80 рр. XX ст. [5]. Звертає на себе увагу факт, що ці матеріали мають узагальнений і водночас локальний характер: критичні

огляди стосуються окремого літературного роду – прози або поезії, до того ж, певного історичного періоду, тобто досить обмежені. Очевидно, це пов'язане з тим, що подібна наукова робота лише набирає обертів і можна сподіватися на її поглиблення.

Постановка завдання. Проте нас більше цікавить та література, що адресується шкільній молоді, зокрема старшокласникам, оскільки з її змісту можна скласти уявлення про ті ціннісні орієнтації, які виховуються в учнів сучасної кримськотатарської школи, а також про методичні можливості вчителів-словесників щодо реалізації програмних завдань викладання літератури цього етносу. Мотивація вивчення проблем літературної освіти учнів кримськотатарських шкіл підвищується тим, що такі навчальні заклади є й в інших областях України, зокрема на Херсонщині. Йдеться не тільки про фундаментальні знання з літератури кримськотатарських письменників, а й про методичні надбання, що має підняти рівень викладання мистецтва слова у цих школах. Значну допомогу в цьому можуть скласти методичні праці українських учених

стосовно вивчення української та зарубіжної літератури.

Цінність цієї допомоги зростає в умовах нестачі методичних посібників з проблем вивчення кримськотатарської літератури в етнічних школах, учителі й учні яких не мають і відповідного фахового видання, де б порушувалися питання літературної освіти. У своїй роботі ми скористаємося російськомовним навчальним посібником Р. Фазил, виданим до інтегрованого курсу літератури [3]. На жаль, на цьому методичне забезпечення викладання кримськотатарської літератури в школі обмежується.

Мета статті – висвітлити методичні аспекти вивчення ліричної творчості кримськотатарського поета Бекира Чобан-заде; визначити образи і мотиви його поезій.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з творчості видатного кримськотатарського поета початку минулого століття Бекира Чобан-заде, чия поезія дає широке уявлення про естетичний ідеал митця, його громадянську позицію та місце в духовній скарбниці свого етносу. До того ж, ліричні твори цього поета потужно представлені в старшій школі, що дає змогу скласти повне уявлення про образи і мотиви його поезії загалом. На цю тему в згадуваному посібнику Р. Фазил подана біографічна довідка про Бекира Чобан-заде і наведено для прикладу один із його віршів: «Побудую палац» (у перекладі І. Сотникової) [3, с. 95–97]. Методичним компонентом цього матеріалу є питальник у складі п'яти запитань, які можна використати для самоперевірки засвоєного учнями. Однак посібник – це не підручник, тому використати учням питальник можна лише за посередництва вчителя.

У 10-му класі вивчаються такі ліричні твори Бекира Чобан-заде: «Дунай розлився» («Дунай таша»), «Холод чужини» («Ой сувук шу курбет»), «У тихім татарським степу» («Тинч татар чьолюнде»), «Журлива сопілка» («Джаник кавал»), «Я побудую палац» («Бир сарай кураджакман») [4].

Для розгляду пропонуються теми оновлення світу, відродження Криму та його народу; предметом глибоких переживань ліричного героя виступає минуле і майбутнє рідного Криму.

Перед старшокласниками має постасти Бекир Чобан-заде як видатний учений, поет, педагог, який захоплює юнаків і дівчат глибокими переживаннями за долю свого народу, міркуваннями про історію та сучасність, турботами про освіту й виховання молоді.

Сприйняття поезії Б. Чобан-заде пов'язується з усвідомленням учнями поняття про ліричного героя, який виступає у тво-

рах своєрідним провідником авторських ідей і почуттів.

Розкриваючи образи і мотиви поезії Б. Чобан-заде, важливо акцентувати на біографічних фактах, що пояснюють зміст і тенденційність його ліричних творів. Доцільно почати з його псевдоніма, розповісти, як малий син чабана звернув на себе увагу вчителів тим, що всю навчальну програму самотужки засвоїв усього за один рік. «От тобі й син чабана!» – вражено говорили педагоги. Так зробити рекомендує у своєму посібнику і Р. Фазил, поставивши першим у питальнику таке запитання: 1. Чому син Курт-Ваапа Бекир узяв літературний псевдонім «Чобан-заде» та що це означає?

Учителю варто підкреслити, що цей псевдонім означає не лише «син чабана», а й передає почуття причетності до свого роду, народних глибин, є своєрідною заявою на вірність Вітчизні. Характерно, і на це теж треба звернути увагу старшокласників, що Бекир за направленням і на кошти благодійного товариства навчається у Стамбулі, де, як засвідчує Р. Фазил, глибоко вивчає арабську та французьку мови і пише перші вірші. Вже тоді він підписує їх своїм новим ім'ям «Чобан-заде».

Вірний своєму народу, Б. Чобан-заде через п'ять років перебування у Туреччині повертається до Криму, однак продовжує навчатися в Одесі, Будапешті, наполегливо займається науковою діяльністю. Важливо перекопати старшокласників у тому, що головним мотивом життя і творчості Чобан-заде було служіння Батьківщині, своєму народу. Для прикладу можна повідомити, що свою дисертацію він присвятив цінній писемній пам'ятці кримськотатарського народу ХІІІ ст. «Кодекс Куманикус», тим самим стверджуючи в науці й свідомості етносу його вагоме історико-культурне значення.

Природно, що вчений і поет захопився просвітительською роботою і педагогічною діяльністю, щоб піднести освітньо-культурний рівень кримських татар – корінного, як стверджує Р. Фазил, народу Криму. Б. Чобан-заде став професором Східного факультету Кримського університету і завідувачем татарського відділу Народного комісаріату освіти Кримської АРСР, обраний академіком Азербайджанської філії АН СРСР, що вказує на високий суспільний і науковий статус цієї непересічної людини.

Бекир Чобан-заде продовжує свою поетичну творчість, висловлюючи в почуттях свої погляди на життя, закликаючи до дружби між народами. Головними образами його творів, зазначає Р. Фазил, виступає Батьківщина, природа рідного краю, побут

свого етносу. Поетичні рядки його творів перейняті почуттями патріотизму, вірності народним традиціям і сподіванням.

Використавши таким чином відомості про Б. Чобан-заде, наведені у навчальному посібнику Р. Фазил, у класі треба провести первинне читання і засвоєння змісту його окремих віршів, які найповніше презентують ідеали митця. Інші твори, зважаючи на обмежений час уроку, слід визначити для самостійного прочитання й аналізу під час домашньої роботи. У старшій школі це вже стало звичною практикою, що сприяє літературному розвитку учнів.

Одним із перших віршів, що пропонуються десятикласникам, є поезія «Дунай розлився» («Дунай таша»), в якій лірично оспівується тема громадянської жертвовності. Мотив самовідданого служіння народові художньо виражений у вірші силою психологічного паралелізму: образ розбурханого в повені Дунаю приводить до думки про необхідність суспільного бунту, який має звільнити народ від усіх його лих, навіть якщо доведеться самому загинути у вирі суспільної боротьби. Ліричний герой поезії, підкреслює Л. Юнусова, «мріє звільнити народ від гніту, дати йому, нарешті, можливість дихати вільно і жити на свій розсуд, у відповідності й злагоді зі своєю натурою, без нав'язаного чужою волею русла» [9, с. 200].

Цей вірш краще прочитати вчителю, потім варто зробити паузу для мовчазного прочитання учнями тексту поезії, й лише після цього можна поставити 1-2 запитання узагальнювального характеру, наприклад:

1. Які почуття передано у творі?
2. Який образ поезії є найбільшим виразником цих почуттів?

Учитель може допомогти учням сформулювати відповідь на ці запитання таким чином: мовляв, у творі нуртує почуття нестримної стихії, що змітає все на своєму шляху, і виразником цього почуття є образ Дунаю, що намагається вирватися з берегів, які його утримують.

Учні, посилаючись на слова автора, наводять приклади розбурханої ріки, що спінена бунтує проти берегів – «своїх сторожових собак». Персоніфікований образ берегів, що утискують непокірний Дунай, утримують його, мов сторожові пси, виразно вказує на його неволю і водночас непокору їй. Виникає паралельна картина поневоленого народу, який так само має протистояти гніту: «Хочу звільнити свій народ, – пояснює поет, – від вузького русла, вивести його в широке море!» Учням треба зазначити, що такий художній прийом має назву паралелізму, завдяки чому в уяві читача постає суспільна картина, аналогічна образу при-

родного явища, яке таким чином вказує на подібність процесів, що відбуваються в різних сферах буття. До того ж, десятикласники мають усвідомити, що почуття і думки, виражені в ліричному творі, вже перестали бути лише поетовими, охопили й багатьох інших читачів, тому є не тільки поетовими, а й поетичними, ліричними. На означення цього явища в літературознавстві вживається поняття ліричного героя, другого «Я» автора ліричного твору.

Учні слід переконувати у тому, що під час розгляду ліричного твору треба спершу сприйняти його загальний настрій, намагатись збагнути, які поетичні образи з тексту його підтримують, як саме це їм вдається, до яких думок приводить весь вірш, якими рядками вони найбільш яскраво виражені.

Під час вивчення поезії варто активно вживати поняття ліричного героя. Учні мають збагнути хитку різницю між образами поета і ліричного героя, які хоча й мають чимало спільного, проте не ототожнюються. От і у вірші «Дунай розлився» Б. Чобан-заде визнає, що шлях, який він обрав для себе, може коштувати йому життя, і вороги його полегшено напишуть на могильній плиті: «Слава Богу, вмєр!». Та поет-громадянин, самовідданий патріот не полишає борні за щасливе майбутнє свого народу, невпинно кличе до боротьби. Лунає цей заклик і в поезії, здавалося б, мінорної тональності – у вірші «У тихім татарському степу», що також пропонується для вивчення у 10-му класі кримськотатарської школи.

Вчитель має зазначити, посилаючись на думку дослідника кримськотатарської літератури Ш. Юнусова: «У творчості Бекира Чобан-заде своєрідно і на високому художньому рівні звучать такі мотиви, як ствердження свободи особистості, визнання цінності незалежної думки, культ піднесеного обов'язку, сильних почуттів, і насамперед – чистої любові» [8, с. 22]. Проте особлива емоційна напруга відчувається в його поезії боротьби, протидії суспільному страху чи оманливому спокою, в закликах протистояти народній долі. До таких творів належить і вірш «У тихім татарському степу».

Зважаючи на досвід роботи у класі над віршем «Дунай розлився», коли вчитель працював нарівні з учнями, під час вивчення нового твору можна дати учням більшу самостійність в опануванні поезії «У тихім татарському степу». Для цього пропонуємо, по-перше, подбати, щоб перед кожним учнем був текст цього вірша, по-друге, тим старшокласникам, які потребують педагогічної допомоги, надамо стислу пам'ятку, що накреслює порядок розумових дій над текстом ліричного твору. Ця пам'ятка може

містити такі опорні слова: 1. Настрої, переживання. 2. Образи та засоби їх творення. 3. Ритміка твору. 4. Основний мотив.

Стосовно ритмомелодики кримськотатарської поезії спираємося на думки дослідників та й самих поетів щодо складності перекладу російською або українською мовами: виявляється, що переклад українською мовою більшою мірою, ніж російською, відповідає ритмомелодиці оригіналу, адже російські слова набагато довші від тюркських та українських, тому їх легше перекладати саме українською. Кожного разу мають діяти застереження, пов'язані з тим, що маємо справу з перекладною літературою, тому йдеться лише про наближення до оригіналу.

Десятикласникам, які володіють кримськотатарською мовою, варто звернутися до оригінального тексту, іншим учням може бути наданий переклад російською чи українською мовами, залежно від мовно-літературного розвитку школярів. Українською мовою пропонуємо свою версію перекладу вірша Б.Чобан-заде «У тихім татарському степу», виконану на основі російськомовного тексту цього твору:

У тихім татарському степу безкінечна трава –

Нам вже з'їсти її час прийшов.

Довго Йігіт не ходив по степу –

Призабута вже честь.

У тихім татарському степу села мирні –

Там народ-боягуз.

Воїни в землю безмовно закопані –

Увірвався їх рід.

У тихім татарському степу не напиться води –

Там засохла земля.

Тихому степу татарському не вода – урагани потрібні,

Щоб від спраги гіркої

Знову вродився в степу богатир,

Налякавши совіну орду.

Мирний степ від нудьги пропадає,

Прагне крові він, крові.

Там і вівці, зайці та корови,

Чи у цьому весь толк?

Тихий степ той чекає печально:

«Де ж він, той вовк?»

Як Тарас Шевченко у «Заповіті» закликає український народ до повстання заради щасливого майбутнього, так і Б. Чобан-заде у вірші «У тихім татарському степу» прагне революційної бурі, переконує в тому, що доля народу – в його руках, треба лише прокинутися від довгої сплячки. Недарма одна зі збірок його віршів має промовисту назву «Буря» («Боран»).

Почуття розпачу ліричного героя змінюються на гнівний заклик: «Де ж він,

той вовк?», який має пустити кров травоїдним, збудивши мирний степ, який потребує ураганих і цілющих змін, прагне відродити колишню славу предків. Картина татарського степу – це узагальнений образ знедоленої Батьківщини, й усе, що з ним діється і має відбутися, стосується долі рідного народу. Образні деталі цієї картини: «безкінечна трава», «народ-боягуз», «воїни безмовні» й «засохла земля» виразно передають розпачливу картину народної біди, якій зарадити може тільки боротьба, жорстока і кривава.

Для опису цієї картини добре підходить розмовна тональність вірша, що періодично уривається короткими реченнями образного змісту, привносячи до поетичної розповіді особливу напруженість і гостроту.

Висновки. Отже, вірш, написаний на початку минулого століття, не втрачає актуальності, для кожного нового покоління кримських татар служить гаслом, що закликає до самовідданого служіння Вітчизні. Інші програмові твори Б. Чобан-заде, визначені для вивчення у 10-му класі кримськотатарської школи, відводяться вчителем для самостійного домашнього опрацювання учнями. Йдеться про такі віршовані твори: «Холод чужини» («Ой сувук шу курбет»), «Печальна сопілка» («Джаник кавал»), «Побудую палац» («Бир сарай кураджакман»), які підтримують почуття справедливості, відкривають чуйну душу ліричного героя, переконують у величчю подвигу поета-громадянина, який поліг за свою Батьківщину в несприятливий для таланту і честі період тоталітаризму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бекірова Е.Ш. Підготовка педагогічних кадрів для національної кримськотатарської школи (поч. XIX – кін. XX ст.): автореф... канд. пед. наук: 13.00.01. Ін-т вищої освіти АПН України, 2007 р. – 20 с.

2. Інтегрований курс з кримськотатарської та зарубіжної літератури. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Укладач Акімова С.М. – Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2005. – 64 с. – Кримськотатарською мовою.

3. Кримськотатарська література: навчальний посібник з інтегрованого курсу «Література» / Автор-укладач Різа Фазил. – Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2005. – 216 с. – Російською мовою.

4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Кримськотатарська мова і література. 5–11-і класи / Яєва А.М., Алієва Л.А., Веліулаєва А., Муртазаєва Г.Е. – Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2003. – 176 с. – Кримськотатарською та російською мовами.

5. Сеферова Ф.А. Этические идеалы крымскотатарской прозы 60-80-е гг. XX века: монография. – Симферополь: ДОЛЯ. – 208 с.

6. Ситченко А.Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах: навчальний посібник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт. – 2011 р. – 291 с.

7. Усейнов Т.Б. Поетична спадщина Газаї: автореф...канд. філол. наук: 10.01.01 / Інститут схо-

дознавства імені А.Ю. Кримського. – К., – 2000. – 20 с.

8. Юнусов Ш.Э. Крымскотатарская поэзия 20-х годов XX века. – Симферополь: ДОЛЯ. – 2004. – 168 с.

9. Юнусова Л.С. Крымскотатарская литература: сборник произведений фольклора и литературы VIII–XX вв. – Симферополь: Доля. – 2002. – 344 с.

УДК 378.091.2:02+378-022.215

DUAL EDUCATION AS AN INNOVATIONAL MODEL FOR PREPARATION OF INFORMATION PROFESSIONALS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Shuliak S.O., Candidate of Pedagogical Science, Docent, Professor of the Department of Information, Library and Archival Affairs Separated Subdivision «Mykolaiv branch of Kyiv National University of Culture and Arts»

У статті подано аналіз практики дуального навчання як інноваційної моделі підготовки майбутніх інформаційних фахівців у сучасних вищих навчальних закладах, зокрема представлено досвід з упровадження дуальної освіти в навчальному процесі ВП «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв». Особлива увага приділяється питанню підвищення якості навчального процесу з урахуванням максимально можливого наближення до потреб практики й орієнтації на європейські моделі професійного навчання.

Ключові слова: дуальне навчання, вища освіта, інформаційні фахівці, університет, бібліотека.

В статье представлен анализ практики дуального обучения как инновационной модели подготовки будущих специалистов информационной деятельности в современных высших учебных заведениях, в частности, представлен опыт по внедрению дуального образования в учебном процессе ОП «Николаевский филиал Киевского национального университета культуры и искусств». Особое внимание уделяется вопросу повышения качества учебного процесса с учетом максимально возможного приближения к потребностям практики и ориентации на европейские модели профессионального обучения.

Ключевые слова: дуальное обучение, высшее образование, специалисты информационной деятельности, университет, библиотека.

Shuliak S.O. DUAL EDUCATION AS AN INNOVATIONAL MODEL FOR PREPARATION OF INFORMATION PROFESSIONALS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the analysis of the practice of dual education as an innovative model for the training of future informational specialists in modern higher educational institutions, in particular, the experience in introducing dual education in the educational process in the SS “Mykolaiv branch of Kyiv National University of Culture and Arts” is presented. Particular attention is paid to the issue of improving the quality of the educational process, considering the maximum possible approximation to the needs of practice and orientation towards European models of vocational training.

Key words: dual education, higher education, information specialists, university, library.

Problem statement. The beginning of the 21st century has been marked by radical changes in the life of society, which were profoundly influenced by large-scale innovations in socio-economic and socio-political development, modification of value orientations. The sphere of education was also involved in the process. Nowadays the European countries are undergoing structural transformations of educational systems, the conceptual and practical orientation of

which is associated with the Bologna Process and the provisions of the Bologna Declaration. Considering the dynamic changes in the globalized world which determined the new requirements for the level of education, professional training and competencies of specialists, today the higher education is assigned the task of training modern professionals capable of providing reproduction and development of the innovative potential of society.